

II.

Ett intermesso.

När Linnæus var Falubo.

UNDER de närmast följande åren tycks Linnæus endast två gånger ha besökt Stockholm, nämligen i maj 1732, då han uppehöll sig där några dagar, antagligen för att ombestyr utrustningen för sin snart förestående Lapplandsresa, och i november-december 1734, då uppehållet varade ett par veckor och hade till syfte förberedelser till hans långvariga och betydelsefulla vistelse utomlands. Om den förra visiten har han ej efterlämnat några meddelanden. Den var troligen endast ett intermesso i hans som vanligt tränga arbete, ägnadt åt praktiska bestyr, såsom uppköp af några instrument samt kläder och andra förnödenheter för den äfventyrs- och resultatrika färden i höga nor- den. Det andra besöket åter var märkligare, ty ehuru tiden var knapp, hann Linnæus med att vidga sin kännedom om naturvetenskapliga intressen och samlingar i hufvudstaden — han besåg nämligen assessorn i Bergskollegium Göran Wallerius' mineralkabinett,

stadsaktuarien Petter Hoffmans samlingar och »doktor Hæræi*) filii lilla samling af curiosis» —, och det kan därjämte genom förvärfvet af »Hans May:ts respass ad exteros» betecknas som den officiella afslutningen af en hel serie förehafvanden, som i sina följder blefvo af stor vikt och betydelse för hans kommande lif och därför här något utförligare må omtalas.

Strax före julen 1733 företog Linnæus en färd till Bergslagen för att bese åtskilliga grufvor och bergverk, och under helgen i Falun, där han troligen var gäst hos sin studiekamrat Claës Sohlbergs föräldrar och om hvars grufva han fäller det väl mest i afseende på afgrundsdjupet träffande omdömet, att den var »en rätt copia af helvetet»**), blef han bekant med dåvarande landshöfdingen öfver Kopparbergs län Nils Reuterholm. Denne framstående och mångsidigt verksamme

*) Namnet är så otydligt skrifvet i originalmanuskriptet, att *Fries* (Linné; b. I, sid. 162) återgifvit detsamma med ?. Det är dock troligt, att L. menar yngre sonen till den framstående Stockholmsläkaren dr Christian Hæræus, som dog på 1680-talet och ägde en stor malmgård med vackra planteringar på Södermalm. Sonen, som också bar dopnamnet Christian, hade varit militär i utländsk tjänst, och det är ju antagligt, att han härigenom fått särskildt goda möjligheter att följa tidens smak att samla curiosa.

**) I *Iter Dalecarlicum* fullständigar han detta i de egenhändiga anteckningarna förekommande omdöme sålunda: »Utur denna grufva steg upp en stadig rök, hvilken med hela grufvans beskaffenhet lärde oss förstå, att hela helvites beskrifning af *theologis* gifven, att imprimera i den säkra människans förstånd, är tagen utur denna eller dylika grufvor. Aldrig har någon poet kunnat beskrifva *Styx*, *Regnum Subterraneum* och *Plutonis* eller någon annan *theologus* helvetet så faseligt, som det här synes. Ty utanför går en förgiftig, stickande svafvelrök upp, som långt ifrån förgiftar luften, att man ej utan möda må komma dit».

man blef lifligt intagen af den unge intelligente naturforskaren och fattade för honom varm vänskap, som bland annat gaf sig uttryck i ett erbjudande af landshöfdingen att på sin bekostnad låta Linnæus utföra en resa i Dalarna med ungefär samma syfte som den föregående år företagna Lapplandsfärden, hvarom Linnæus' berättelser väckt Reuterholms stora intresse. Linnæus emottog förslaget med tacksamhet, men trodde först att det endast »war talt i wädet», hvartill måhända bidrog det glada umgängeslivet under de många gästabuden i Falun och ungdomens jullekar och dansnöjen, i hvilka han med lif och lust deltog och som under julfrandet kanske ej läto allvarligare angelägenheter komma till sin rätt. Det tycks ej heller ha varit något vidare tal om saken, medan Linnæus var kvar i Falun, men vid den kommande vårterminens i Uppsala slut, då han var nedstämd till lynnet med anledning af sina ovissa framtidsutsikter och andra orsaker, anlände bref från Reuterholm med anbudets förnyande. »Hur hiertans glad Linnæus blef af denna post, är otroligt», heter det i hans anteckningar, och han gjorde sig också i ordning att omedelbart resa till Falun, där han »i samme, aldrig nogsamnt berömde Herres hus åtnöt icke allenast alt hwad till att lefwa tiente, utan ock upbar ett genereux resestipendium till samma resas fortsättande».

»När sen blef kunnogt terminen till resan med dess ändamål», skrifver han i resebeskrifningen *), »begåfvo sig till mig någre af de utvaldaste och för studier mest affeckterade Studiosi från Upsala Academia, som

*) *Iter Dalecarlicum*. — *Carl von Linnés Ungdomsskrifter, samlade af E. Åhrling*. Ser. 2. Stockholm 1889.

med mig hade lust på sin egen depence göra compagnie *). Jag alltså tog deras hurtighet med tillbörlig tacksamhet emot och, på det alt måtte gå ordenteligen, inrättade af mine följeslagare en form af Societet med *leges* och *statuta* att oryggligen hållas.» — På så sätt tillkom den s. k. Reuterholmska resesocieteten, hvars medlemmar under Linnæus' ledning från den 3 juli till den 17 augusti till häst och fots genomströfvade Öster- och Västerdalarne samt gjorde en afstickare till Rörås i Norge och dagligen utförde observationer och studier efter ett mångsidigt program. Resultatet af det ungdomsfriska sällskapets iakttagelser blef också värdefullt och skänker tillika i Linnæus' beskrifning en tack vare hans originella stil och naiva, ofta humoristiska syn på tingen mycket underhållande läsning. Detta var uppenbarligen äfven landshöfding Reuterholms uppfattning, ty sedan Linnæus återkommit till Falun, där han nu stannade flera månader såsom landshöfdingens gäst, och till honom öfverlämnat den fullbordade och renskrifna *Iter Dalecarlicum*, blef hans gynnare så belåten med framställningen, att han anmodade författaren att stanna någon tid och informera hans söner i naturalhistorien.

På så sätt blef Linnæus ännu intimare förbunden med den Reuterholmska familjen, som jämte landshöfdingen vid denna tid bestod af hans maka Hedvig Sophia von Leopolden, sönerna Axel Gottlieb, Gustaf

*) Deltagarne voro R. Näsman, geograf och pastor, C. Clewberg, fysiker och sekreterare, I. Fahlstedt, mineralog och stallmästare, C. Sohlberg, botanist och kvartermästare, E. Emporelius, zoolog och jägmästare, P. Hedenblad, "domesticus" och adjutant, samt B. Sandel, ekonom och räntmästare.

Gottfried och Nils Jakob samt döttrarna Hedvig och Dygdig. Två äldre syskon voro redan utflugna ur boet, nämligen äldste brodern Esbjörn Christian, som med tiden blef riksråd, men nu tjänstgjorde som e. o. kanslist vid justitierevisionen i Stockholm, och äldsta system Anna Catharina, hvilken år 1729 äktat kanslisten i nämnda expedition, sedermera assessorn i Svea hofrätt Johan Kinninmundt. Som ordinarie informator och huspräst hos landshöfdingens var anställd den längre fram såsom professor och biskop i Åbo högt ansedde magister Johan Brovallius, med hvilken Linnæus nu knöt ett varmt vänskapsband. Brovallius var lifligt intresserad af naturvetenskaperna och begagnade sig af Linnæus' vistelse i Falun för att få undervisning i mineralogi och botanik, och då under de förtroliga samtal, som omväxlade med denna sysselsättning, den unge lärarens framtidsutsikter dryftades, var det den praktiskt anlagde eleven, som framhöll nödvändigheten af att Linnæus förvärfvade medicine doktorsgraden för att därigenom trygga sin ekonomiska existens och som därtill gaf honom det förståndiga rådet att »engagera sig hos någon rik flicka, som först kunde göra honom lycklig och han sedan henne».

Enär emellertid några medicine doktorer ej vid ifrågavarande tid kreerades i Sverige, måste Linnæus följa många sina landsmäns exempel och söka vinna värdigheten vid något utländskt universitet — en procedur, som var förenad med afsevärda kostnader och sålunda för Linnæus ej lätt att klara. Han hade emellertid under vistelsen i Falun på sina lektioner och en ganska omfattande läkarepraktik »fått förtiena några penningar», och af sin kamrat Claës Sohlbergs

fader, som var krono-konst-statsinspektör vid grufvan, fick han löfte om 300 daler kopparmynt årligen*), om han ville låta Claës följa med utrikes och där handleda honom i studierna. Äfven landshöfding Reuterholm erbjöd sitt bistånd, hvilket Linnæus dock ansåg sig böra afböja, och så tog han Gud i hågen och »resol-verade at straxt resa uht, där at promovera i Medicinen och straxt komma igen, då han hade frihet exercera praxin medicam, genom hvilken han kunde honett sig föda».

Innan detta beslut, som tycks ha fattats i november 1734, kunde sättas i verket, måste dock åtskilliga förberedelser vidtagas, och som Linnæus äfven lyssnat till Brovallius' andra råd, eller det angående engagerandet af någon rik flicka, kom afresan att ske först ett godt stycke in på följande år.

Bland de nämnda förberedelserna var afläggandet af teologisk examen den första, ty denna examen förutan kunde ej någon student, som ämnade sig utomlands, erhålla respass. Linnæus begaf sig därför jämte Claës Sohlberg till Uppsala, där bägge den 24 november aflade examen, som säkerligen ej vållade någon svårighet, allrahelst den ene af examinatorena var Linnæus' gamle vän domprosten Celsius. Därefter företogs den här ofvan omnämnda resan till Stockholm, där Linnæus, försedd med beviset om examen och ett af universitetets rektor undertecknad »testimonium academicum», fick sitt pass samt för öfrigt använde

*) Detta löfte uppfylldes ej, möjligen på grund af glömska, och Linnæus, som åtnjutit stor gästfrihet i Sohlbergska huset, ville ej göra någon påminnelse. Vid afresan från Falun utgjordes hans reskassa af 260 daler silfvermynt.

tiden som ofvan nämnts. Innan han så den 15 december anträdde återfärden till Uppsala, beskådade han äfven riksdagens upplösning och »Magnatum et Regis prakt». Efter några dagars vistelse i Uppsala, bröt han den 19 december åter upp med Falun som mål, följd af vänners och gynnares välönskningar, bland hvilka särskildt må nämnas Olof Rudbecks och Olof Celsius'.

Det var »Dalarnes sirener», såsom han skrifver på något ställe i sina anteckningar, som åter lockade honom till den gamla trefna bergslagsstaden, där han emellertid äfven hade flera arbeten att avsluta samt afskedsbesök att göra hos landshöfdingens och andra ortens ståndspersoner, i hvilkas hem han under höstmånaderna varit en gärna sedd och på grund af sitt glada, vänsälla väsen och sina sällskapsgåfvor firad gäst. Umgängeslivet, hvars medelpunkt gifvetvis var landshöfdingens gästfria hus eller Kungsgården på Noret öster om ån, präglades efter allt att döma af stor enkelhet och, på gammalt bergsmanssätt, frihet från rang- och ståndskrankor, men äfven af stor grundlighet i mat och dryck. Särskildt var detta förhållandet under julhelgen, då det ena gästabudet aflöste det andra och Linnæus, som denna gång bodde hos inspektör Sohlberg, nästan dagligen var borta på mid-dagar och aftonsamkväm med dans och jullekar. Han var en god dansör, som ännu på äldre dagar gärna tog sig en sväng, och med sitt vackra intelligenta ut-seende, hvarom det bekanta, några år senare i Holland målade porträttet i lappdräkt lämnar en föreställning, gjorde han nog intryck på de unga tärnorna i Falu-societeten. Bland dessa var det särskildt en, som så

tilldrog sig hans egen uppmärksamhet, att han under de glada julkalasen ägnade henne en hyllning, snart öfvergående i praktisk omsättning af vännen Brovallius' ofvannämnda råd. Det var den nu adertonåriga Sara Elisabeth Moræa, äldsta dotter af Faluns lärde, framstående och förmögne stadsfysikus, assessor Johan Moræus. Linnæus torde ha gjort hennes bekantskap redan under hösten hos Reuterholms, till hvars intimare umgänge familjen Moræus hörde, men nu blefvo som nämnts sammanträffandena talrikare, och från och med det nya årets ingång kan man nästan dag för dag följa den i samband med dem uppkomna kärlekshandelns utveckling. I en ännu bevarad almanacka för 1735 har nämligen Linnæus antecknat såväl sitt frieris förlopp och resultat som åtskilliga andra uppgifter af intresse för kändedom om hans senare Faluvistelse och sällskapslifvet därunder*). De viktigaste data beträffande giljandet voro under januari, som på nyårsdagen inleddes med gästabud hos den tillbeddas farbror rådman Daniel Moræus, följande:

- ”Den 2. Hälsade på Sara Lisa i lappkläder.
- ” 3. Likaledes, absentibus parentibus (i föräldrarnas frånvaro).
- ” 10. Hälsade på Sara Lisa med liten lek.
- ” 13. Hos Sara Lisa och på Kungsgården.
- ” 16. Middag hos sekreterare Neuman. N. B. en odödlig hugkommelsedag af godt slut [hos] Sara Lisa Moræa.

*) Dessa anteckningar offentliggjordes jämte några meddelanden om almanackans historia af *J. A. Holmström* och under titeln *Almanack-Adnotationer för 1735 af Carl von Linné i Botaniska notiser, 1845.*

- Den 19. Spisade hos konstmästar Trygg, uppsatte 2 kannor Rhenskt vin om ej barnsöl på 4 år.
- ” 20. Skref till J. Moræo S. S. (Socero suo = sin svärfar) om Sara Lisa Moræa. Klart begärte henne.
- ” 22. Hälsade på, gaf annulum.
- ” 27. Fick af J. Moræo Responsio om 3 år secundum abitum, siu frestelser“.

Allt blef sålunda på jämförelsevis kort tid klap-padt och klart. Visserligen finnes för den 23 antecknadt »reciproc. af svärmor», men de förebråelserna eller be-tänkligheterna gällde väl hufvudsakligen de ovisa framtidsutsikterna, hvilka också gjorde att svärfadern bestämde tre års förlopp efter afresan till utlandet, innan bröllopet finge äga rum. Linnæus hade fått flickans ja och fäst henne med en ring, den 3 febru-ari gaf han henne »obligatio scripta fidei», d. v. s. skriftlig trohetsförbindelse, och den 19 i samma månad, eller dagen före afresan från Falun, tog han afsked af Sara Lisa, »som skref eden». — »Då war Linnæus nöjd», heter det, sedan han erhållit assessorns svar, och i en annan anteckning har han på följande sätt i all korthet skildrat förloppet: »Under tiden man här var, upletade man sig en flicka, med hvilken man hade lust lefva och dö, fick af henne ja den 16 Jan., hvilket confirmerades af fadern den 27 Jan. och 18 Febr. Hvad Gud vill sker. Allt sättes i hans hand.»

Samma dag som afresan ägde rum tillställde han den älskade en afskedsdikt*), hvarur här må anföras följande slutverser:

*) »En Älskanskes *vale*.” — Originalen äges af prof. T. Tullberg och finnes i sin helhet återgifvet af *Fries* i *Linné. Lefnadssteckning*. D. I. Bil. V. Stockholm 1903.

Moræa min vän,
Linnæus Ehr dräng
Ehr biuder god dag
och önskar att nöje må gå till behag,
tills des han igen
får komma och fågna sin sötaste wän.

Medan Linnæus sålunda ordnade sitt hjärtas angelägenheter och pröfvade sin mages uthållighet under de tätt hållna kalasen hos landshöfdingens, bergmästaren Troili, konstmästaren Trygg, rådmännen Jers och Lundström, bergsman Forsling på Morbygden, assessorerna Benzelstierna och Kalmeter m. fl., arbetade också hans hufvud med fullbordandet eller omredigeringen af flera vetenskapliga skrifter, såsom *Sponsalia plantarum* och *Flora Dalecarlica* m. fl., som han ämnade medföra till utlandet.

Så kom slutligen den 20 februari, dagen för upprottet, då Linnæus i sällskap med Claës Sohlberg afreste från Falun, för att öfver Örebro, Askersund, Motala, Grenna, Jönköping och Växjö färdas till fädernehemmet i Stenbrohult. Här gjordes ett nära fyra veckors uppehåll, hvarunder Linnæus hade glädjen att få vara tillsammans med sin fader och sina syskon — modern hade dött sedan han sist var hemma —, att ett par dagar sällskapa med assessor Rothman, sin gamle lärare och vän, som han äfven vid passerandet af Växjö besökt och som nu visade honom »ogemen förtrolighet», att fira påskdagen hos major Falkengren på det vackra Möcklanäs samt göra andra utflykter i den natursköna trakten. Men den 15 april »måste man», skrifver han i sin *Iter ad exteros**), »valedicera

*) Carl von Linnés Ungdomsskrifter, samlade af E. Åhrling. Ser. II. Stockholm 1889.

sitt ljufva *natale* Stenbrohult med sin 60-rio Patre och fyra syskon». Mot aftonen anlände man till Rybruk i Gätereds socken. Då man reste från Stenbrohult, var vädret herrligt, rågen höll på att gå upp, björken slå ut sina löf och skogarna klinga som ett paradys af fåglar. Nu var, som gemene man säger i Småland:

«när oxöron stå bälle, gå korna bälle,
när oxöron fälla sin bet, gå korna i bästa bet.»

Den 17 april passerades tre fjärdingsväg bortom Markaryds gästgifvaregård gränsen mellan Småland och Skåne, den 19 skedde ankomsten till Helsingborg, där man den 22 gick ombord på Lybeckaren »Den resande Tobias», hvars skeppare hette Petter Henrik Gähtgens, och efter ett par dagars uppehåll för motvind i Sundet, beträdde Linnæus den 26 i Travemünde för första gången utländsk botten och inledde därmed en verksamhet, som i afseende på betydelse och berömmelse är enastående i vetenskapens annaler. Hans här ofvan omtalade föresats att efter förvärfvad doktorsgrad »straxt komma igen» skulle nämligen ej förverkligas. Ödet eller hans lyckliga stjärna, eller framför allt hans rika begåfning, som först i utlandet under gynnsamma yttre förhållanden fick fullt göra sig gällande och fritt utveckla sig, gjorde att hemresan blef försenad nära tre och ett halft år. Men medan historien om hur Linnæus under dessa år i Holland, Frankrike och England skördade ära och grundade sin framtida ryktbarhet ligger utom ramen för denna skildring, kan det vara af intresse att erfara hvad hans vänner i Falun tänkte och sade om honom.

Före afresan från Falun hade Linnæus öfverenskommit med Brovallius att denne skulle tjäna som

mellanhand vid korrespondensen med hans fästmö, och det lider intet tvifvel om att vännen utförde uppdraget, äfvensom att bref mellan honom själf och Linnæus växlades. Alla dessa bref ha emellertid förkommit, i det att de som Linnæus sände Brovallius antagligen gingo förlorade vid Åbos brand på 1820-talet och att brefväxlingen mellan fästefolket af helt naturliga skäl undantogs från de samlingar Linnæana, hvilka efter Linnés död af hans efterlevande försåldes till England, och sedermera ej bevarats. Möjligt är ju äfven, att de redan under kontrahenternas lifstid förintades. I alla händelser är det material, som finnes bevaradt för kännedomen om Linnæus' mer privata förhållanden och om förbindelserna med hans fästmö, anhöriga och vänner under hans utrikesvistelse mycket magert, och det är därför af ganska stort intresse att den bristande belysningen åtminstone i någon mån kunnat fyllas på annat sätt.

Gustaf Gottfried Reuterholm, den näst yngste af landshöfdingens söner, måtte ha varit en icke blott ovanligt begåfvad utan äfven företagsam och försigkommen yngling, ty redan vid fjorton års ålder eller år 1735 började han föra en dagbok*), som både i formellt och andra hänseenden bär vittnesbörd om att han var före sin tid. På ett ofta ganska underhållande sätt och med god iakttagelseförmåga skildrar han nämligen däri från och med början af april nyssnämnda år till och med slutet af 1736 umgängeslifvet i Falun. Bland meddelandena träffas några upplysningar och

*) Äges af en privatperson, som tillåtit förf. att taga del af densamma.